

## ПРОБЛЕМА ДИНАМІКИ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

*Висвітлюються питання професійного становлення практичних психологів. Відзначається роль стандартних вимог професійної діяльності у сприянні формування узагальненої типової особистості професіонала. Стверджується, що усередині певних “професійних типів” існують індивідуальні розходження, які формують особистість професіонала як суб’єкта, що має самостійно і якісно виконувати професійні функції з оптимальними психологічними затратами.*

**Ключові слова:** професіоналізація, інтерперсональні вміння, рефлексія, самоконтроль, акцептація, емпатійність, емоційна зрілість, невротизація, професійна ідентичність.

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями.** У сучасному суспільстві переосмислюється поняття професійного розвитку особистості, оскільки професіоналами вважають не просто фахівців, що мають відповідну кваліфікацію: професіонал – це кваліфікований спеціаліст, який володіє умінням перемагати у вільній конкурентній боротьбі за оплачуване робоче місце, тобто визначити свій життєвий шлях та адаптуватися у конкретному суспільстві [9, 27].

Професіонал – це соціально компетентна, психологічно зріла особистість з високою професійною майстерністю, що визначає її спосіб життя, особливий професійно орієнтований, відповідальний світогляд і почуття залученості до професійної спільноти. Професіоналізм як результат професійного розвитку

особистості – це інтегративна характеристика професійно зрілої особистості як суб'єкта діяльності, спілкування, праці [7, 177].

Діяльність психолога, професійне спілкування, розвиток особистості фахівця становлять процес реалізації змісту праці психолога, у якому є такі характеристики: а) професійні (об'єктивно необхідні) психологічні й педагогічні знання та вміння; б) професійні психологічні особливості, якості, що допомагають психологу оволодіти професійними знаннями, уміннями; г) професійні психологічні позиції фахівця, зумовлені його професією [9,107].

Традиційно у психології еталоном професійно важливих якостей особистості і станом успішності праці є комплекс психологічних властивостей, що відповідають запитам професійної діяльності. Ступінь відповідності або невідповідності індивідуально-психологічних характеристик людини вимогам конкретної діяльності може визначити рівень і стійкість (стабільність) її продуктивності. Визначено, що ефективність професійної діяльності пов'язана як зі схильністю особистості до цієї професії (вихідна структура властивостей особистості), так і з розвитком специфічного для кожної професії комплексу особистісних якостей [11, 35].

Професія психолога вимагає інтерперсональних умінь і навичок, тобто таких рис особистості, які забезпечують успішну взаємодію між людьми [6, 191].

Н.В. Бачманова і Н.А. Стафурина, аналізуючи спеціальну здатність практичних психологів – здатність до спілкування, розглядають її як властивість, що характеризує: уміння повно й правильно сприймати людину (спостережливість, швидка орієнтація в ситуації); уміння розуміти внутрішні стани й особливості людини (інтуїція); здатність до співпереживання (емпатія); адекватний аналіз власного поведіння (рефлексія); самоконтроль, що виражається в умінні керувати собою й контролювати себе у процесі спілкування [2, 72]. Підвищена вимогливість підноситься до рівня професійної підготовленості психологів, особливо практиків, до етичних наслідків їхніх дій, гласності у роботі психолога, конфіденційності, стилю ставлення до клієнта [4, 369].

Однак нерозв'язаними залишаються питання динаміки професійно значущих якостей особистості практичних психологів,

взаємодії типових та індивідуальних характеристик розвитку професіонала, яка зумовлює оптимальний професіогенез особистості фахівця, що робить нашу проблему актуальною.

***Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.*** Аналіз літератури показує, що психолог повинен мати більше різноманітних рис, щоб відповідати вимогам багатофункціональної й різнопланової діяльності. Так, К. Роджерс вважав найважливішими функціональними характеристиками особистості психолога-консультанта емпатійність, безумовно, позитивне ставлення до клієнта, акцептацію (прийняття), здатність створювати довірливі, щирі стосунки з клієнтом [10, 23].

Ю.Е. Ємельянов і Г.С. Кузьмін, ґрунтуючись на досвіді професійного відбору психологів, роблять висновок, що особливу увагу необхідно приділяти показникам емоційного контролю, оптимізму, відкритості, невимушеності, стриманості [3, 27]. Ми вважаємо правильною цю думку, але для повноти розуміння проблеми необхідно додати положення М.М. Мейгас та Ю.І. Ейкла, які також сформулювали вимоги до особистості професіонала-психолога [5, 19]. Особливу увагу вони приділяють таким властивостям, як емоційна зрілість, відсутність невротизації, оптимізм, безумовне акцентування на іншій людині. Автори вважають, що ці якості можна розвивати вже на рівні навчання фахової діяльності. Базуючись на тому, що стрижнем навчання майбутніх фахівців є формування позиції, акцентованої на клієнті, особливе місце у структурі знань вони відводять психотерапії й теорії спілкування. При цьому серед необхідних навичок виділяють 1) високий рівень рефлексії; 2) семіотичну компетентність – здатність володіти мовою групи; 3) тривале зосередження й розподіл уваги; 4) високий рівень емоційної саморегуляції, контроль над своєю поведінкою; 5) володіння роллю психотренера й здатність до швидкої зміни ролей [5].

На нашу думку, І.М. Юсупов іде далі у розумінні проблеми, яку розкриваємо. Він виділяє дві групи мінімально необхідних психологові якостей: тих, які можуть бути діагностовані при відборі, і тих, які потенційно можуть бути розвинені у

процесі професійної підготовки. До перших ввійшли: емпатія, соціальна сенситивність, емоційна стійкість, альтруїстичні тенденції. До других – комунікабельність, незалежність, професійні знання, самоконтроль [13, 37].

Стосовно проблеми становлення професіонала, варто прислухатися до міркувань О. Саннікової про те, що ефективність діяльності психолога можна прогнозувати на основі швидкості розпізнавання змін у поведінці людини (рівня розвитку соціального інтелекту) і на основі оцінки сили впливу психолога на поведінку людини (стилю підтримки стосунків психолога та клієнта), які розвиваються у тісній взаємодії типових та індивідуальних характеристик розвитку професіонала [9, 203].

Аналіз літератури свідчить про відсутність окремого спеціального дослідження з окресленої нами проблеми.

#### ***Формулювання цілей статті (постановка завдання).***

Мета нашого дослідження – аналіз взаємодії типових та індивідуальних характеристик розвитку професіонала, що зумовлює оптимальний професіогенез особистості фахівця та впливає на ефективність діяльності психолога-практика.

***Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.*** Використовуючи опитувальник О. Ліпмана (1-й варіант), алфавіт рис особистості, анкету для дослідження творчих професій, Є.С. Романова склала алфавіт рис особистості для практичного психолога. Комплекс *професійно важливих якостей (ПВЯ)* охоплює: спостережливість, товариськість, поміркованість, вихованість, уважність, ввічливість, самовладання, тактовність, чуйність, альтруїстичність, гуманність, моральність, урівноваженість, людинолюбство, великодушність, делікатність, добропорядність, чуйність, поважність, чемність, спокій, об'єктивність, компетентність, освіченість, начитаність, інтелігентність, кваліфікованість, проникливість, різнобічність [8, 19]. Симптомокомплекс особистісних якостей професіонала (які формуються у процесі професійного становлення) є відображенням загальноособистісного (картина світу, образ “Я”, ставлення до соціальних норм, цінності); операційного (здатності, система психічної регуляції, технологія); мотиваційного (професійні інтереси, схильності, мотиви досяг-

нення); переважно емоційного й функціонального станів (наміру, очікування, активність, емоційне тло тощо) [8].

Н.А. Амінов і М.В. Молоканов на підставі низки досліджень припустили, що існує генеральний фактор спеціальних здатностей, який схиляє до психологічної діяльності: розпізнавання будь-якого відхилення від нормального функціонування або розвитку “об’єкта” (індивіда, малої групи) у процесі спілкування з ним [1,74]. При цьому Н.А. Амінов виділяє дві основні провідні діяльності: а) “психолога-дослідника” (експерта з розпізнання відхилень при мінімізації впливу на людину) і б) “психолога-практика” (експерта з корекції відхилень у функціонуванні людини при максимізації впливу на поведінку “об’єкта”). Основними компонентами здатностей психолога М.В. Молоканов називає соціальний інтелект (розуміння поведінки інших людей) і соціальну фасилитивність (сила впливу на об’єкт) [1, 76]. Крім того, досліджуючи здатності майбутніх психологів і їхні особистісні якості, виявив, що:

1) кандидатам з дослідницькою орієнтацією властива готовність до контактів; емоційна холодність і раціональність у встановленні і підтримці контактів; стриманість і загальна інтелектуальність при вираженому інтересі до людини. У цій факторній конфігурації особистісного профілю переважають комунікативні риси;

2) кандидати із практичною орієнтацією характеризуються: готовністю до контактів; умінням підтримувати контакти; умінням бути спокійним у процесі спілкування; умінням емоційно притягувати до себе інших людей; інтелектуальністю при високій чутливості, що полегшує, як уважає автор, орієнтацію в емоційній сфері клієнта; схильністю до переживання почуття провини або підвищеної відповідальності за свої дії; фрустрацією або усвідомленням межі своєї компетентності; опорою на себе при прийнятті рішень [1, 80].

Отже, аналіз літератури показав, що професійна діяльність, із більш-менш стандартними вимогами до різних рівнів особистості, сприяє формуванню узагальненої типової (для конкретної професії) особистості професіонала. Однак усередині певних “професійних типів” існують деякі індивідуальні розходження. Ці розходження, з одного боку, зумовлені специфічними особ-

ливостями різних спеціалізацій у рамках однієї й тієї ж професії, з іншого – особливостями індивідуальності [9, 21].

На розвиток індивідуальних особливостей особистості, яка починає професійну діяльність, впливають чинники, які спричиняють її професіогенез – розвиток та зміни особистості, перетворення її психологічної структури. Це такі:

1) виникнення і розвиток системи професій як соціального інституту і процес формування історичних типів професіоналів (історичний професіогенез);

2) динаміка професійної діяльності індивідів і професійних груп при зміні соціально-економічних умов (соціально-економічний професіогенез);

3) зміни професійної діяльності і професіоналів під впливом нових технологій, у тому числі інформаційних (інформаційно-технологічний професіогенез);

4) розвиток людини як професіонала від моменту самостійного та свідомого вибору професії до творчої самореалізації особистості (особистісний професіогенез) [4, 369].

Загальною закономірністю розвитку характеристик практичного психолога є те, що всі названі лінії охоплюють особистість професіонала і вимагають від нього активності у розвитку та утворенні як психологічної структури, що забезпечуватиме професійну діяльність, так і особистісної ідентичності, яка координуватиме психологічні структури виконання професійної діяльності. Індивідуальний професійний розвиток, попри відмінності у конкретних видах праці, має мету – формування особистості професіонала як суб'єкта, що має самостійно і якісно виконувати професійні функції з оптимальними психологічними затратами.

Особистісний розвиток особистості практичного психолога відбувається у двох напрямках:

– *формування внутрішньої особистісної професійної ідентичності*. Формування внутрішніх засобів професійної діяльності: спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних і достатніх для певної предметної сфери, розвиток таких підструктур особистості, як мотивація професійної праці, професійні риси характеру, здатність до професійного спілкування, рефлексія, інтелектуально творчі якості тощо. У цьому процесі

відбувається поступова структурна перебудова особистості і зростає її автономність у розв'язанні професійних завдань;

– *формування зовнішньої особистісної професійної ідентичності*. Формування та засвоєння зовнішніх (соціальних) засобів професійної діяльності, що супроводжується нагромадженням певних соціальних регуляторів у професійному співтоваристві; засвоєння соціального простору професії, відповідних матеріалів та інформаційних засобів професійної діяльності [цит. за 9].

Професійна ідентичність особистості складається тільки на достатньо високих рівнях оволодіння професією і є результатом узгодження особистістю складних колізій як особистісного, так і професійного розвитку: усвідомлення предмета й умов діяльності (розуміння суті самої професії, її законів), соціального та професійного світу, а також себе як професіонала. Професійна ідентичність завершується формуванням *індивідуалізованої теорії професійної поведінки*, що зумовлює стереотипи поведінки у типових ситуаціях, творчі рішення в непередбачуваних обставинах, шляхи самореалізації особистості у контексті життєвого й професійного шляху. У структурі професійної ідентичності взаємодіють два образи професіонала: ідеальний і власний. Тільки особистісне проникнення у професію забезпечує розвиток майстерності, піднесення до професійних вершин. Професійна діяльність без особистісного опосередкування призводить до виконання стандартного набору функцій, що руйнується, натрапивши на несподівані життєві та соціальні обставини. Особистісна професійна ідентичність дає змогу особі зорієнтуватися на ринку праці й правильно оцінити свої шанси, індивідуально точно зіставити стратегії пошуку професійної освіти, роботи зі своєю цінністю як професіонала. Професіонал – це особистість, яка володіє нормами професії як у мотиваційному, так і в інструментальному планах, з високою продуктивністю і якісно виконує свою трудову діяльність, відрізняється розвинутими професійними перспективами, самостійно будує сценарій свого професійного життя, розвиває свою особистість й індивідуальність засобами професії, протистоїть зовнішнім перешкодам, збагачує досвід професії оригінальним творчим внеском, сприяє підвищенню престижу своєї професії у суспільстві та

суспільного інтересу до неї, тобто формується професійна зрілість особистості.

Професійна зрілість містить: *соціальну* (володіння правовими нормами, засобами спільної професійної діяльності, прийнятими в суспільстві прийомами професійного спілкування тощо); *особистісну* (володіння засобами самовираження і саморозвитку, засобами протидії професійним деформаціям особистості); *діяльнісну* (володіння на високому рівні професійною діяльністю, засобами самореалізації і саморозвитку особистості в межах професії, здатність до творчих проявів своєї індивідуальності).

На кожній віковій стадії особистісний і професійний розвиток характеризуються своєрідним змістом, певною динамікою і співвідношенням. Особистісний онтогенез є динамічним і насиченим як у періоди дитинства, так і дорослості й старості. Про професійний онтогенез з повною визначеністю можна говорити тільки стосовно дорослого періоду. Однак можна вважати, що на початку професійного онтогенезу особистість уже має певний стартовий рівень психічного та соціального розвитку, який можна визначити як *стартовий професіогенний стан особистості*. Оцінка стартового професіогенного стану особистості, відображення його у певних критеріях можливе через психологічний аналіз і розкриття головної події особистісного професіогенезу – вибору професії.

Особистісний і професійний розвиток зумовлюють один одного. Адже потреби, інтереси, рівень домагань, інтелектуальні особливості суттєво впливають на вибір професії та професійний розвиток. Вони можуть сприяти досягненню професійної майстерності, творчій самореалізації, а можуть стати і на заваді професійному становленню.

Дослідниками сформульовано гіпотезу про те, що існує *особистісний позитивний професійний розвиток і особистісний негативний професійний розвиток особистості*. Особистісний позитивний професійний розвиток особистості має місце у разі відповідності професії особистісним структурам, досягнення успіхів, майстерності у професійній діяльності, що підсилює мотивацію особистого розвитку і сприяє творчому розвитку і саморозвитку особистості засобами професії. Наприклад, у пси-



холога розвивається спостережливість, професійна увага, зростає креативність, емпатійність. У результаті позитивного професійного розвитку особистості відбувається “посилення” особистісних структур і особистості загалом, формується професійний тип особистості з характерною манерою діяльності, поведінки, спілкування, інтересами, позиціями, що все більш надійно і успішно виконує професійні обов’язки, вражає професійне середовище своїм своєрідним професійним стилем, має стабільно високі досягнення, вважається незамінним серед професіоналів.

Професійні успіхи можуть привести до становлення професійної функціонально автономної мотивації, яка виявляється у тому, що професіонали постійно працюють і підвищують якість виконання діяльності, хоч їхні зусилля не викликають збільшення їхніх прибутків чи отримання винагороди. Професійно автономна мотивація забезпечує постійність прагнень людини досягати вищого рівня професійної зрілості й особистісного росту. У життєписах видатних професіоналів часто йдеться про те, що вони продовжували свою діяльність, хоч їхні наукові чи творчі зусилля, душевний запал, праця не були винагороджені суспільством. Становлення професійної функціонально автономної мотивації розглядається як один з ефектів позитивного професіогенезу [4].

Негативний професійний розвиток особистості виникає у разі її невідповідності професії. Особа, яка не стала професіоналом (особистість без професійної майстерності), часто характеризується поведінковими ускладненнями, роздратованістю, конфліктністю, сприймає свою професію як муку, страждає від неї. У результаті негативного професійного розвитку в процесі тривалих професійних занять виникає явище професійної деформації особистості. Серед деформуючих професійних ефектів можна виділити переоцінку своїх професійних підходів і цінностей, особливу професійну солідарність, нечутливість до інших соціальних позицій. Негативний професійний розвиток виявляється у загостренні уваги до об’єктів і явищ, пов’язаних з професією, при одночасному зниженні інтересу до всього іншого, що призводить до однобічності світогляду, обмеженості, професійної упередженості: особистість втрачає чутливість до інших життєвих сфер, окрім професійної діяльності. Ефектом

негативного професійного розвитку є також надмірна заглибленість особи у професійну діяльність – особливий професійний фанатизм, коли особистість перетворює професію у засіб нових життєвих досягнень, стає конфліктною, жорстокою у стосунках з іншими, формує специфічну професійну етику, що обслуговує її особистісні прагнення.

Негативний професійний розвиток особистості виникає у разі розвитку професійних деструкцій як результат розчарувань в обраній професії:

- відставання, сповільнення професійного розвитку: зникає мотив небажання оволодіння новими способами діяльності і прагнення розв'язувати нові проблеми, “все набридає” у діяльності;

- несформованість професійної діяльності, пов'язана із застряганням у професійному й особистісному розвитку;

- дезінтеграція професійного розвитку, розпад професійної свідомості і, як наслідок, – виникнення нереалістичної мети, хибних смислів праці (психолог відривається від реальності або створює фіктивну реальність, що народжує професійні конфлікти);

- низька професійна мобільність, невміння адаптуватися до нових умов праці, результатом чого є повна або часткова дезадаптація;

- професійна зарозумілість щодо представників інших (менш престижних і менш “екзотичних”) професій;

- неузгодженість окремих аспектів професійної праці, коли розвиток однієї сфери випереджує розвиток іншої. У психологів, наприклад, часто трапляються ситуації, коли в роботі використовують тільки “кумедні методи” роботи, за допомогою яких легко завоювати дешеву популярність і “любов” клієнтів, або коли студенти-психологи вивчають тільки “цікаві курси”, а “нецікавими курсами” і спецкурсами просто нехтують;

- одним із варіантів дисгармонії професійного розвитку психолога є надмірне захоплення психологічним знанням, прагнення стати ерудитом без співвіднесення цього знання з реальними психологічними проблемами, нездатність повноцінно застосовувати метод наукового пізнання, часто безсистемного й навіть безглузлого заглиблення у психологічну реальність. У таких психологів часто немає ідеї, мети, смислу професійної

діяльності, для яких могли б використовуватися ці знання. У результаті виходить знання заради самих знань;

– послаблення професійних досягнень, зменшення професійних здібностей, зниження продуктивності професійного мислення. Надмірна експлуатація певної властивості призводить не тільки до її тренування і розвитку, але і до згасання. По-перше, ця властивість або вміння поступово переходить у стадію автоматизму, тобто перестає усвідомлюватися, виконується ніби сама собою та починає розвиватися за своїми законами, що не вимагає від фахівця-психолога додаткових зусиль. У результаті така властивість зупиняється у своєму розвитку. По-друге, виконання тієї самої ж роботи завдяки одним і тим самим властивостям приводить до зосередження психолога на самому собі. На несвідомому рівні формуються “неприязнь” до окремих видів діяльності, що повторюються щоденно, та неприйняття окремих своїх властивостей, що проявляються у ній;

– спотворення професійного розвитку, поява раніше відсутніх негативних властивостей;

– авторитарність (в основі – психологічний захист у вигляді раціоналізації, а також завищена самооцінка і спрощена схематизація типів клієнтів, коли психолог нездатний бачити в них конкретних особистостей);

– демонстративність (психолог має безліч можливостей для самоствердження, в основі чого завищена самооцінка й егоцентризм);

– домінантність (в основі – нездатність до емпатії, а іноді – і звичайний страх перед клієнтами);

– психологічна байдужість (“професійна байдужість”, що формується в умовах, коли щодня доводиться перейматися проблемами клієнтів);

– агресія (в основі часто лежить прагнення до психологічного захисту від агресії клієнтів);

– поява деформацій особистості (емоційного виснаження і “вигорання”), а також спотвореної професійної позиції. Такі деформації цілком реальні, оскільки психогігієнічні норми навантаження ще погано розроблені. Через нагромаджені проблеми (й емоційну втомлюваність) психолог “зриває зло” на інших людях, на клієнтах, які довірилися йому;

– призупинення професійного розвитку через професійні (психічні) захворювання чи втрату працездатності. Через нервове виснаження, надмірну старанність і самовіддачу заради інтересів і блага клієнтів, водночас незадоволення власних інтересів та інтересів своїх близьких, сильний шок від кризи розчарування у психології та нездатність перейти із захопленого романтичного рівня на рівень справжньої творчості.

Головна небезпека формування професійних деструкцій прихована у тому, що вони розвиваються дуже повільно, а отже – непомітно. Це не тільки ускладнює їхнє своєчасне розпізнання і застосування контрзаходів, але й створює ситуацію, коли психолог, знову ж таки поступово, починає звикати до цих своїх негативних тенденцій у розвитку і деструкцій, які стають невід’ємною складовою його особистості.

Отже, є професіоналізація, що не торкається особистісного розвитку, а є професіоналізація, що суттєво впливає на розвиток особистості; характер професійного розвитку також зазнає впливу з боку особистості: зріла особистість спрямовує свої професійні орієнтації в тому напрямі, в якому буде можливий поступальний розвиток особистості (а не тільки професійний успіх або адаптація до соціуму). Зріла особистість може не лише запропонувати новий тип професіональної діяльності, а й обстоювати його у колі професіоналів, що є виявом досягнення особистістю вищого рівня професіоналізму.

Обираючи професію, людина входить у певне професійне оточення.

У середині професійних груп досягнення вершин визнання можливе лише за наявності певних психологічних властивостей і їхнього постійного розвитку. Кожне професійне середовище декларує чимало вимог, яким повинна відповідати особистість, щоб бути визнаним професіоналом. Входження у світ професіоналів і його особливості називається соціальним професіогенезом особистості [6]. У результаті соціального професіогенезу виникає багата особистісна й соціальна професіогенетична феноменологія, що починає все більше усвідомлюватися і окреслюватися різними дослідниками.

Професійний і особистісний розвиток, незважаючи на їхню взаємну зумовленість, необхідно розрізняти. У професійному

розвитку виявляються внутрішнє середовище особистості, її активність, потреби самореалізації. Вибір і розвиток професійної діяльності – це реалізація певної особистісно визначеної стратегії життєвого сценарію. Успішний процес професійного зростання можливий тільки за умови розвитку особистості, що здатна розпізнати стан своїх властивостей, досягти усвідомлення необхідності змін і перетворень свого внутрішнього світу, здатна на пошук нових можливостей самореалізації у праці. Проте у своїй суті професійний розвиток охоплює, передовсім, такі особистісні структури, що становлять психологічну основу засвоєння і оволодіння різними видами діяльності, є суттєвими для професійного успіху.

Професійний і особистісний розвиток можуть взаємно підпорядковуватися або посилювати один одного. Людина може використовувати професію для своїх цілей, “підкорити” професію своїй особистості, щоб досягти певного способу життя, матеріального добробуту. У такому випадку особистість стверджує себе над професією, сама є головною цінністю, цінує себе, а не професію, розглядає її як виконання алгоритмів певних професійних завдань, як відповідне виконання професійної ролі, що не зачіпає особистість. Іншим життєвим випадком є домінування професії як найважливішої цінності, в ім’я якої розгортається і відбувається утвердження своєї особистості у професії, вибудовується і формується особистість – “доростання” особистості до професіонала. Динамізм між двома лініями розвитку в цьому випадку зумовлений невідповідністю структури особистісного “Я” ідеальному професійному “Я”.

***Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.*** Отже, найсприятливіше для обидвох процесів – відповідність професійного й особистісного розвитку, коли досягнення професійних вершин є одночасно і вершиною розквіту особистості. Враховуючи, що в розвитку особистості є незалежні та динамічні лінії розвитку її інтелектуальної, мотиваційної, емоційної та поведінкової сфер, розгляд цих можливих ліній особистісного професіогенезу повинен бути уточнений за такими позиціями: особистість над професією, особистість з професією, особистість без професії [4]. У цьому випадку можуть бути зіставлені різні життєві колізії. Особливий випадок про-

фесійного розвитку – “урізання особистості”, коли людина використовує свої індивідуальні особливості, що дають їй можливість вибудувати тільки ті моделі професійної поведінки, що ведуть до соціальних досягнень, соціально адаптивної поведінки. З іншого боку, цінність особистісного розвитку може бути реалізована і поза професією; лозунг такої життєвої колізії – “байдуже, ким бути – важливо, яким бути”. Типізувати всі можливі співвідношення особистісного та професійного розвитку непросто. Особистісна динаміка професійного розвитку, яка сьогодні вивчена лише фрагментарно, є метою нашого подальшого дослідження.

### Література

1. Аминов Н.А., Молоканов М.В. Социально-психологические предпосылки специальных способностей школьных психологов // Вопросы психологи, 1992. – № 1. – С. 74 – 83.
2. Бачманова Н.В., Стафурина Н.А. К вопросу о профессиональных способностях психолога // Современные психолого-педагогические проблемы вышестей школы – Л., 1985. – Вып. 5. – С.72 – 77.
3. Емельянов Ю.Н., Кузьмин Г.С. Теоретические и методологические основы социально-психологического тренинга – Л., : Изд-во ЛГУ. 1983. –211 с.
4. Копець Л.В. Психологія особистості. – К. Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 360 – 374.
5. Мейгас М.М., Сйкл Ю.И. Основы отбора профессиональных психологов – Рига, Изд-во НИР. 1989. –С. 3 – 25.
6. Петрусинский В.В. О системном измерении профессионализма // В кн. : Основы общей и прикладной акмеологии / под ред. О.О. Деркача. – М. : Наука, 2003. – С. 190 – 194.
7. Пов’якель Н. І., Блохіна І.О. Психологічні передумови становлення позитивної Я-концепції як базової компоненти професійного самовизначення психолога // Психологія : зб.наук. пр. – Вип. 2(5). – К. : НПУ, 1999. – С. 177 –183.
8. Романова Е.С. Психология профессионального становления личности : Дис.... док. психол. наук. – М., 1991. – 611 с.
9. Санникова О.П. Феноменология личности. Одесса : СМІЛ 2003, 253с.
10. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М. : Наука, 1994. – 217 с.
11. Чепелєва Н.В., Пов’якель Н. І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога // Психологія : Збірник наукових

праць. – Вип. 3. – К. : НПУ ім. Драгоманова, 1999. – С. 35 – 41.

12. Юдциц Ю.А. До проблеми професійної деформації // Журнал практичного психолога. – 1998. – № 7. – С. 35 – 42.

13. Юсупов И. М. Психология взаимопонимания. – Казань : Изд-во ТКИ, 1991. – 191 с.

**Базилевская Людмила. Проблема динамики профессионально значимых качеств личности практических психологов.** Статья посвящена проблеме становления практического психолога соответственно стандартным требованиям профессиональной деятельности, которые способствуют формированию типовой обобщенной личности профессионала. Однако внутри определенных “профессиональных типов” существуют индивидуальные различия, которые формируют личность профессионала как субъекта, самостоятельно и качественно исполняющего профессиональные функции с оптимальными психологическими затратами.

**Ключевые слова:** профессионализация, интерперсональные умения, рефлексия, самоконтроль, акцептация, эмпатийность, эмоциональная зрелость, невротизация, профессиональная идентичность.

**Bazilevska Lyudmyla. Dynamics problem of professionally meaningful qualities of personality of practical psychologists.** The article is devoted to the problem of becoming a practical psychologist accordingly to standard requirements of professional activity that assists forming a model of generalized typical personality of a professional. However, inside certain “professional types” there are individual distinctions that form personality of a professional as a subject who has to carry out functions independently and qualitatively with optimal psychological expenses.

**Key words:** professionalization, interpersonal skills, reflection, self-control, acceptance, empathy, emotional maturity, neurotization, professional identity.